

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ»

Систематизовано основні підходи до визначення категорії «економіка знань». Визначено процеси, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування економіки знань у країні та встановлено серед них основні: виробництво, нагромадження, використання та поширення знань. Запропоновано до складу цих процесів включити інвестування в людський розвиток, науку та ІКТ.
економіка знань, людський розвиток, знання, виробництво, нагромадження, використання, поширення, інвестування

Н.А. Подлужная, к.э.н., доцент, доцент кафедры менеджмента
ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет», г. Покровск, Украина

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ КАТЕГОРИИ ЭКОНОМИКА ЗНАНИЙ

Систематизированы основные подходы к определению категории «экономика знаний». Определены процессы, в которых принимают участие знания для обеспечения функционирования экономики знаний в стране и установлены среди них основные: производство, накопление, использование и распространение знаний. Предложено в состав этих процессов включить инвестирование в человеческое развитие, науку и ИКТ.
экономика знаний, человеческое развитие, знания, производство, накопление, использование, распространение, инвестирование

Постановка проблеми. Лисабонською програмою «Європа 2020. Стратегія розумного, стійкого та інклюзивного зростання» були позначені флагманські орієнтири, основним з яких є «розумне» зростання країн Євросоюзу за рахунок розвитку економіки, заснованої на знаннях й інноваціях [1]. Україна, обираючи шлях до євроінтеграції, автоматично приєднується до кола країн, які прагнуть досягти становлення та розвитку економіки знань (далі – ЕЗ). Перш за все для цього потрібне чітке визначення теоретичних основ та основних характеристик сутності ЕЗ, її місця та цінності для постіндустріальної економіки й розвитку країни. Це неможливо зробити без зміцнення понятійно-категоріального апарату ЕЗ, який остаточно не сформувався до сучасного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним теоретико-методологічним проблемам визначення сутності поняття ЕЗ присвячено праці багатьох науковців світу, а саме: Д. Белла [2], П. Друкера [3], Ф. Махлупа [4], Ф. Хайека [5], Й. Шумпетера [6]. Перші серед українських науковців, хто зробив вагомий внесок в теорію ЕЗ були В. Геєць [7], В. Семиноженко [8], Л. Федулова [9].

Водночас, автори торкаються різних теоретичних аспектів понятійно-категоріального апарата ЕЗ та неоднозначно визначають її основні категорії. Так засновник теорії економіки знань Ф. Махлуп в роботі «Виробництво і розповсюдження знань в США» (1962 р.) вперше визначив категорію ЕЗ як «один із секторів народного господарства, в якому відбувається виробництво, обробка та управління знаннями» [10, с. 136-139]. В останні роки дослідники зробили уточнення і розглядають категорію ЕЗ з урахуванням сучасних економічних умов. Так, В. Геець ЕЗ характеризує як «економіку, в якій домінуючим фактором є процеси накопичення та використання знань; спеціалізовані (наукові) знання, як і повсякденні, стають важливим ресурсом, який поряд з працею, капіталом і природними ресурсами забезпечує зростання і конкурентоспроможність економічної системи» [7]. Наведені визначення мають єдність в тому, що містять перелік процесів, в яких приймають участь знання в становленні ЕЗ, проте засновані вони на різних підходах.

У зв'язку з розбіжностями в визначеннях ЕЗ науковців цікавлять теоретичні підходи до нього, основні ознаки та складові, взаємопов'язаність з макроекономічними процесами. Так, у роботі О. Дорошенко зроблено аналіз теоретичних уявлень щодо поняття ЕЗ та виявлено взаємозв'язок між ЕЗ та економічним розвитком країн [11]. А. Штангрет наводить детальну характеристику поняття ЕЗ, визначення її характерних ознак та обґрунтування пріоритетності розвитку саме в нашій країні [12]. У дослідженні Н. Рак розкрито сутність нового типу економіки – ЕЗ та обґрунтовано фактори управління знаннями, які стосуються якостей людини як носія знань, підприємства як зацікавленого суб'єкта в їх використанні та безпосередньо самих знань, що мають свої особливості у сучасних економічних умовах [13]. О. Мамалуй аналізує поняття нова економіка, як системи, що має свою структуру у вигляді взаємозв'язаних елементів, кожен з яких виступає в якості активної підсистеми [14].

Новий тип економіки взаємопов'язаний з людським розвитком, що підкреслюється у дослідженні деяких авторів. Так, А. Колот розглядає ЕЗ з точки зору її впливу на соціально-економічний розвиток та в організаційно-технологічному та трудовому аспектах [297, с. 35]. У дослідженні Л. Яковенко узагальнено підходи до ЕЗ, визначено ключову роль людського капіталу в її формуванні та виявлено причини і фактори, які впливають на її становлення [15]. У роботі Л. Мельник визначено особливості та сутність категорії ЕЗ, яка розкривається також при врахуванні людського капіталу, який є рушійною силою на основі нагромадження, використання інформації та знань в цьому процесі [16].

Ю. Іванова, В. Тищенко та В. Остапенко досліджуючи теоретичні та практичні аспекти становлення ЕЗ пропонують публічно-приватне партнерство як інструмент фінансування стратегії знаннєвої економіки [17]. В. Тищенко вказує на те, що парадигму теоретичних концепцій

розвитку економіки знань формує інформаційно-технократичні (орієнтовані на розвиток технологічного та інформаційного фактору) та гуманістично-ноосферні теорії (розвиток людського фактора на базі формування інформаційних технологій) [18, с. 30]. У роботі М. Дороніної систематизовано ідеї відносно можливості побудови ЕЗ в Україні й обґрунтування необхідності посилення ролі держави в реалізації цього процесу [19]. С. Фомішин і Ю. Ярченко розглядають теоретичні аспекти становлення ЕЗ у контексті світової економічної теорії, уточнюють визначення категорії ЕЗ за рахунок признання її системним та комплексним явищем, що включає в себе елементи, які відносяться до одного з секторів народного господарства, в якому відбувається виробництво, обробка знань, управління знаннями [20]. Отже, можна зробити висновок, що кожне дослідження має свою цінність і вносить певний вклад в розвиток понятійно-категоріального апарату ЕЗ, розкриває різні сторони її функціонування.

Постановка завдання. Але не дивлячись на велику кількість наукових публікацій, які присвячено проблемам визначення сутності та складу компонентів ЕЗ, її спорідненості з іншими категоріями, не існує єдності поглядів на встановлення поняття ЕЗ. Це ускладнює процедуру формування понятійно-категоріального апарату ЕЗ та потребує з'ясування визначення категорії ЕЗ на основі групування основних підходів до неї. Тому **метою дослідження** є розвиток понятійно-категоріального апарату ЕЗ та систематизація основних підходів до визначення цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. У процесі аналізу існуючих визначень категорії ЕЗ (табл. 1) було встановлено, що майже усі автори при розкритті її змісту роблять акцент на трьох аспектах:

Таблиця 1 – Аналіз тлумачень поняття ЕЗ

Результат від досягнення країною стану ЕЗ Джерело	Результат не вказується у визначенні	Зростання ЕЗ	Зростання конкурентоспроможності економіки	Зростання економіки	Довгостроковий сталий розвиток	Розвиток людського потенціалу і соціального капіталу	Зростання частки доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової та змінюється характер людської праці
1	2	3	4	5	6	7	8
Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [21]	Заснована на створенні, дистрибуції, використанні знань та інформації*						
Д. Ченг, К. Дахлман [22]	Створення і розповсюдження знань у суспільстві, та їх використання						
А. Колот [23, с.35]			Створює (у вигляді високотехнологічної продукції, висококваліфікованих послуг, наукової продукції), поширює і використовує знання. Ключова її характеристика - концентрація знань				

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8
В. Геєць [24]			Домінуючим фактором стають процеси накопичення і використання знань				
К. Далман [25]	Виробництво, придбання, поширення та практичне застосування знань						
Н. Захаров [26]					Динамічне прирощення й оновлення знань		
Л. Федулова [9]			Економіка, що створює, розповсюджує та використовує знання				
І. Кондаурова [27]					Передача знань опосередковується за допомогою інститутів		
Т. Корнєєва [28, с. 7]						Прирощення та оновлення знань	
Ф. Махлуп [10]	Виробництво, обробка та управління знаннями						
А. Воронкова, М. Бабенко [29]	Процеси – набуття (виробництво) і споживання знань, перетворення знань на економічні цінності						
С. Візіренко [30]	Виробництво (знання як продукт); розподіл (інформація); обмін (науково-технічний потенціал); споживання (інноваційний продукт)						
Д. Ріпка, О. Ястремська [31, с. 6]			Процеси використання, накопичення й використання спеціалізованих (наукових) і повсякденних знань				
В. Тищенко [18]			Створення, накопичення, використання й розповсюдження спеціалізованих (наукових) і повсякденних знань				
Н. Носань [32, с.14]					Передача знань		
Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 р. (проект) [33], розроблена Міністерством економічного розвитку та торгівлі (далі – Стратегія)	Виробництво, обробка, зберігання і розповсюдження інформації і знань						
С. Кацура [34, с.13]		Створює, поширює, використовує знання					
Л. Мельник [16, с. 40]						Нагромадження, використання інформації та знань	

*Примітка – у клітинах відображено процеси, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні

- основа ЕЗ, за рахунок чого будуть отримані результати в економіці країни;

- результат або результати, що забезпечує країни досягнення стану ЕЗ;

- можливі процеси, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні;

- зовсім інший підхід до терміну, не враховуючи попередні характеристики.

Отже, за результатами дослідження встановлено, що у наукових дослідженнях в якості фундаменту ЕЗ визначають сприятливий економічний режим і державне управління [22], національну інноваційну систему [27; 28; 32, с. 14] та інноваційну спрямованість дій економічних суб'єктів [27], високопродуктивні, конкурентоспроможні робочі місця, які посідають висококваліфіковані, інноваційноорієнтовані працівники [23, с.35]; конкурентоспроможність [23, с.35]; прагнення задовольнити свої потреби таким чином, щоб не завдавати шкоди природі, сприяючи при цьому її відтворенню [35, с. 46].

За результатами узагальнення було встановлено, що в якості основних досягнень країною стану ЕЗ можуть бути зростання конкурентоспроможності країни [23, с.35; 24; 38; 31, с.6; 18; 34, с.13], зростання економіки, зріст економіки знань [34, с.13], довгостроковий сталий розвиток [32, с. 14; 27; 26], розвиток людського потенціалу і соціального капіталу націй [28, с. 7], зріст частки доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової та зміна характеру людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності [28, с. 7].

У результаті дослідження були виявлені основні підходи до визначення категорії ЕЗ, до яких можна віднести:

1. ЕЗ як тип економіки. Такий погляд відображено у працях вчених В. Гейця [24, с. 44], Л. Федулової [9], А. Колота [23, с. 35], Л. Мельник [16, с. 40], В. Тищенко [18], О. Ястремської [31, с. 6], Н. Носань [32], С. Кацури [34], І. Кондаурової [27], Т. Корнєєвої [28], О. Тоффлера [36, с. 503], М. Томаса [37, с. 243] та К. Долмана [25]. Було встановлено, що цей підхід найчастіше використовується у наукових публікаціях.

2. ЕЗ як сектор національної економіки або галузь економіки [29]. Цей підхід історично з'явився першим у процесі становлення категорії. Його прихильниками були Д. Белл [2], Ф. Махлуп [4], Ф. Хайєк [5], Й. Шумпетер [6].

3. ЕЗ як етап розвитку постіндустріальної економіки пропонують В. Білоцерківець та А. Ляшенко [38] або етап еволюційного розвитку людського суспільства – К. Гринюк [39, с. 20].

4. ЕЗ як чинник людського розвитку відображено у дослідженні А. Колота [23] та Л. Яковенко [15].

У тлумаченнях деяких авторів для розкриття поняття ЕЗ можна зустріти різну комбінацію можливих процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні (табл. 2).

Таблиця 2 – Аналіз поглядів різних авторів на існуючі комбінації складу процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні

Джерело Процес	ОЕСР [21]	Д.Ченг, К.Дахман [22]	А. Колот [23, с.35]	В.Гесць [24]	К.Далман [25]	Н.Захаров [26]	Л. Федулова [9]	І. Кондаурова [27]	Г. Корнєєва [28, с.7]	Ф. Махлуп [65]	А. Воронкова, М.Бабенко [29]	С. Візіренко [30]	Д. Ріпка, О. Ястремська [31, с.6]	В. Тищенко [18]	Н. Носань [32, с. 14]	С. Качура [34, с.13]	Л. Мельник [16, с. 40]	Стратегія [33]	Кількість згадок процесу
Обробка										+								+	2
Передача								+							+				2
Створення	+	+	+				+							+		+			6
Дистрибуція	+																		1
Використання	+	+	+	+			+						+	+		+	+		9
Розповсюдження		+					+							+				+	4
Поширення			+		+											+			3
Концентрація			+																1
Накопичення				+									+	+					3
Придбання					+														1
Виробництво					+					+	+	+						+	5
Застосування					+														1
Прирошення						+			+										2
Оновлення						+			+										2
Управління										+									1
Споживання											+	+							2
Перетворення											+								1
Розподіл												+							1
Обмін												+							1
Зберігання																		+	1
Нагромадження																	+		1
Кількість процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні	3	3	4	1	4	2	3	1	2	3	3	4	2	4	1	3	2	4	

Так ОЕСР пропонує склад процесів – створення, дистрибуція, використання знань та інформації [21]. Ф. Махлуп акцентує увагу на комбінацію – виробництво, обробка та управління знаннями [10]. А. Колот визначає, що ЕЗ «створює (у вигляді високотехнологічної продукції, висококваліфікованих послуг, наукової продукції), поширює і використовує знання. Ключова її характеристика – концентрація знань» [23, с. 35]. В. Гесць підкреслює, що домінуючим фактором в ЕЗ «стають процеси накопичення і використання знань» [24]. Л. Федулова акцентує увагу на тому, що економіка знань – це економіка, що «створює, розповсюджує та використовує знання» [9]. В. Тищенко пропонує наступну комбінацію можливих процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні – «створення, накопичення, використання й розповсюдження спеціалізованих (наукових) і повсякденних знань» [18].

Проте, не зважаючи на досить активні теоретичні дослідження проблема визначення складу процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні, у різних авторів залишається невирішеною і сьогодні. Тобто не існує чітко встановленого переліку

процесів, в яких беруть участь знання для створення ефективної державної політики з метою прискорення економічного та соціального розвитку країни.

На основі проведеного дослідження встановлено, що кількість процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні, коливається від одного до чотирьох, причому єдиного погляду на їх структуру немає у жодного з авторів. Встановлено, що деякі процеси мають однорідний характер, їх зміст є подібним та дублюючим по значенню. У результаті аналізу, наведеного у табл. 2, також було виявлено процеси, які є зайвими і не сприяють становленню ЕЗ в країні, тому що по змісту вони входять в більш ємний по сутності процес. Водночас деякі процеси не беруться до уваги авторами, що ускладнює процедуру визначення поняття ЕЗ та у подальшому перешкоджає формуванню ефективної політики щодо регулювання компонентів ЕЗ. Тому для розкриття значення категорії ЕЗ потрібно обґрунтувати повний склад таких процесів.

Першим процесом, в якому приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні, є виробництво або створення знань. На основі цього процесу можна визначити, в якій мірі економіка країни готова і здатна до економічних успіхів, лідерства в світовій економіці і рівня суспільного добробуту [40]. Ф. Махлуп вказував на існування процесу виробництва знань, як «процесу, за допомогою якого хтось дізнається, що йому до того невідоме, навіть якщо це вже відомо іншим» [10]. Тобто виробництво знань – це процес придбання знань людиною, які є цінними для неї. Ці придбані знання стають основою для створення нових знань, поширення й подальшого використання. При цьому виробництво знань може мати теоретичний характер, вид нових технологій, придбання практичного досвіду.

Р. Чупін зробив аналіз існуючих концепцій щодо виробництва знань та встановив, що основним генератором знань визнається академічна та університетська наука [41]. О. Марченко підкреслює, що створення нових знань – це головна функція науки у сучасному виробничому процесі та вона визначає існування явища інтеграції знань у суспільному виробництві, що об'єднує підпроцеси створення, залучення, оволодіння знаннями, перетворення, обмін, збереження, використання знань як їх об'єктивізація у продуктах (продукції) [42].

Виробництво знань відбувається на усіх рівнях економіки, при цьому людина є основним носієм знань. Цей процес обумовлено необхідністю і користю створення знань у повсякденному житті та у сфері виробництва, науці та освіті. Доступ до великого обсягу інформації, відкриті можливості її обробки та систематизації, досяжність навчання та всебічного розвитку особистості та ті завдання, що виникають у корисних цілях, активізують процес виробки знань людиною. Виробництво знань

відбувається на підприємствах та їх кластерах тільки у виробничих цілях залежно від існуючої системи навчання, розвитку та обміну досвідом персоналу. При цьому в основі успішності виробництва знань на підприємстві є якість трудових ресурсів, система менеджменту та розвитку персоналу, галузева приналежність та рівень використовуваних технологій в галузі, в якій вона працює, та суміжних галузях, існуюча система мотивації персоналу до розробки інноваційних ідей та пропозицій. Не дивлячись на велику кількість зовнішніх чинників, які сприяють виробництву знань на мікрорівні, все одно виробником знань виступає людина як робітник підприємства та носій його корпоративної культури для цілей його розвитку. Процесу виробництва знань на різних рівнях управління властиво їх поступове нагромадження, що відображено у наступному процесі, в якому приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні.

Виявлено, що ідентичними по значенню та ті, в яких втіленооднаковий зміст, є процеси накопичення, нагромадження, зберігання та концентрації. При цьому процеси накопичення та нагромадження за сутністю є синонімічними для формування та існування ЕЗ в країні. Усі вони мають на увазі явища акумулювання знань на всіх рівнях управління економікою. Треба відзначити, що знання є частиною людського, інтелектуального та інноваційного капіталів [43], що обумовлює використання саме назви процесу – нагромадження. Нагромадження капіталу представляє собою «економічний процес перетворення заощадженого доходу суб'єктів усіх рівнів економічної системи для забезпечення розширеного відтворення» [44, с.9]. Таким чином, нагромадження знань пов'язано з діяльністю економічних суб'єктів (людина, підприємство, країна) з метою розширення інтелектуального потенціалу для примноження обсягу знань та доходу, отриманого від їх використання. Визначено, що метою нагромадження капіталу будь-якого виду є «забезпечення розширеного відтворення національного багатства, продуктивних сил, передусім людини, і виробничих відносин, навколишнього середовища» [44, с.9]. Тобто знання, які виступають як елемент людського, інноваційного та інтелектуального капіталів приймають участь у процесі їх нагромадження, та забезпечують їх розширене відтворення завдяки «зростанню продуктивності праці, капіталоозброєності та капіталовіддачі, впровадженню інноваційних технологій, збільшенню частки висококваліфікованої робочої сили, зростанню добробуту населення» [44, с.9].

Доцільність використання саме процесу нагромадження знань також підкреслюється І. Швець та С. Поздняковою [45]. При цьому треба враховувати, що нагромадження передбачає зберігання знань в країні та й збільшення їх обсягу у вигляді відсотків на капітал, що властиво будь-якому виду капіталу. Відсотками на такий вид капіталу як знання може

бути зростання прибутку за рахунок «підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому, що можливо завдяки якісно сформованих та за необхідністю розвинутих у працівників професійних та особистісних здібностей» [45], росту заробітної плати працівників відносно придбаних знань, досвіду та компетентностей, збільшення ВВП за рахунок підвищення інноваційності національної економіки, ефективності галузі послуг та високотехнологічних виробництв. Але треба враховувати, що нагромадження знань окремою людиною відбувається з найменшою швидкістю ніж нагромадження знань людством або окремою галуззю економіки, що гальмує процеси отримання результатів від їх використання. Тобто високі темпи зростання нагромадження знань людиною забезпечують їх більш швидке акумулювання на мікро- та макрорівнях, що передбачає підвищення доходів на всіх рівнях управління. У зв'язку з означеними якостями знань посилюється доцільність включення нагромадження до складу процесів, в яких вони приймають участь для забезпечення функціонування ЕЗ у країні.

Досліджено, що в загальному переліку процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ, мають місце концентрація та збереження знань, але ці процеси за змістом є складовими процесу нагромадження знань. Процес концентрації знань передбачає зосередження та насичення знань у конкретній галузі або у визначеному напрямі, що характеризує нагромадження як складне явище в ЕЗ. Так, концентрація знань дозволяє сфокусувати увагу на нагромадженні знань у високотехнологічних галузях, що дозволяє отримувати результати у вигляді надвисоких прибутків.

Наступний процес, який входить до складу нагромадження, є зберігання знань, який є пасивним процесом, що не дозволить у повному обсязі та дієво їх використовувати. Зберігання знань не завжди передбачає його використання. Безліч знань залишаються невикористаними людиною, вони можуть не знайти використання на практиці та бути не адаптовані для сучасних умов. Мета ЕЗ ні в тому, щоб зберігати знання на різних рівнях, а нагромаджувати їх з метою подальшого активного використання. Знання повинно бути «живим», тобто бути вимогливим по призначенню. Нагромадження знань студентами під час навчання у ВНЗ передбачає їх затребуваність при працевлаштуванні. Знання, які виробляються в науці у вигляді розробок, повинні бути необхідними для цілей виробництва. Якщо цього не відбувається, то процес акумулювання знань є недієвим та не дає економічного ефекту на всіх рівнях управління. Тому згадування процесу зберігання при визначенні поняття ЕЗ є некоректним та не відповідає його сутності.

Найбільш згадуваним процесом, необхідним для функціонування ЕЗ в країні, є використання знань. Близькими по значенню є процеси споживання та застосування знань, які вживають автори при визначенні

категорії ЕЗ. Якщо знання не використовуються, вони не є дієвими, та не дають імпульсів для розвитку сфер ЕЗ. Так, С. Кацура акцентує увагу на тому, що «багато знань лежать на полицях в інститутах та інших установах і не знаходять практичного застосування» [34]. Тобто недостатньо лише знати та нагромаджувати знання, необхідно їх використовувати для вирішення практичних завдань для отримання очікуваного доходу.

Між процесами затребуваності нагромаджених знань та їх безпосереднім поширенням спостерігається певне часове відставання. Особливо це можна простежити, коли країна використовує міжнародний досвід більш економічно розвинених та процвітаючих держав, що містять в собі акумульовані знання та досвід, які є цінними навіть через визначений інтервал часу. Тому наступна група подібних процесів, які мають один зміст для ЕЗ – це передача, розповсюдження, обмін, дистрибуція та поширення знань. На наш погляд саме поширення знань найбільш відображає сутність проявів мобільності та дифузії знань, що характерно для всіх використаних авторами назв процесу. У процесі поширення знань дуже важливими є канали їх передачі, до яких Р. Чупін відносить міжособистісні та громадські [41]. Тобто поширення знань може відбуватися при спілкуванні, навчанні людей, на основі інформації, почерпнутої із ЗМІ та мереж Internet за допомогою ІКТ.

Користь від поширення знань підтверджується досвідом Силіконової долини. Однією з найважливіших причин ефективності цього кластеру є високий рівень мобільності робочої сили між суміжними галузями, що забезпечує поширення знань за рахунок її участі у виробничому процесі в різних сферах господарювання [46].

Проведені у США дослідження інформаційного забезпечення розробок показали, що «автори проектів в 60% випадків використовували інформацію, отриману при відвідуваннях інших лабораторій, симпозіумів, конференцій, ... у 26% випадків дані були отримані з наукової літератури і тільки в 14% – завдяки власним експериментам» [47, с. 109]. Наведений приклад свідчить про те, що свобода спілкування між спеціалістами дозволяє розповсюджувати знання для подальшого їх використання, що є найбільш дієвим та цінним для створення інноваційних проектів.

Поширення знань особливо важливо для України при активізації розвитку взаємодії в інтеграційному процесі «наука – виробництво – освіта». Цей процес свідчить про якісно вищий рівень інтелектуального розвитку, про обмін досвідом, визначення потреб на рівні виробництва для наукових розробок та підготовки потрібних фахівців з цінними знаннями на ринку праці. Процес поширення знань є для України найважливішим на сучасному етапі розвитку, тому що повинні прискорюватися процеси перейняття зарубіжного досвіду та взаємодії компонентів ЕЗ.

Треба відзначити, що процеси виробництва, нагромадження та розповсюдження знань іноді повністю або частково не можливі без

інвестування у людський капітал. Слід погодитися з М. Гончаренко, яка обґрунтовує, що інвестиції у людський капітал є фундаментом становлення ЕЗ [48]. Л. Квасній та О. Щербан підкреслюють необхідність розробки адаптованого до сучасних вимог плану розвитку ЕЗ як безперервного процесу інвестування у людський капітал [49]. Також обґрунтовано, що «інвестиції в людський капітал можуть призводити до його накопичення у вигляді знань, умінь та навичок» [45]. Тобто знання є результатом процесу інвестування в людський капітал, що підкреслює необхідність цього процесу в умовах формування ЕЗ в країні.

Інвестуванням у людський капітал для побудови та функціонування ЕЗ є неминучим та обов'язковим процесом, при цьому існують розбіжності щодо визначення його основних складових. Так, О. Грішнова вважає, що існують три основні види інвестицій у людський капітал, які включають витрати на освіту, охорону здоров'я та мобільність [50]. В. Антонюк до переліку цих трьох звичайних компонентів інвестицій у людський капітал додає також витрати на пошук інформації [51, с. 140]. А. Колот дотримується класичного підходу до структури витрат та визначає її наступним чином – «витрати на освіту, підготовку робочої сили на виробництві, на охорону здоров'я, інші складові» [52, с. 8]. О. Захарова визначає ще один важливий елемент інвестицій у людський капітал – це витрати на науку та підкреслює, що на макrorівні класифікація витрат включає «фінансування освіти, інноваційної та творчої діяльності і охорони здоров'я» [53, с. 68]. Отже, наука є окремим напрямом для державного та приватного фінансування, яка охоплює коло питань виробки нових знань та їх нагромадження. ЕЗ, її недоцільно окремо включати до загальної структури інвестицій в людський капітал. Фінансування мобільності є дуже важливим елементом інвестування в умовах побудови ЕЗ. Саме явище трудової мобільності забезпечує переміщення знань із однієї галузі в іншу, використовувати передовий досвід (наприклад, через бенчмаркінг). Тому пропонується дотримуватися наступної класифікації інвестування у людський капітал – витрати на освіту, охорону здоров'я та мобільність.

Враховуючи визначений склад інвестицій у людський капітал, необхідно виділити інші важливі напрями інвестування, які необхідні для забезпечення функціонування ЕЗ у країні. Ці напрями стосуються інвестування у науку та ІКТ. Експерти ОЕСР вважають, що інвестиції в ЕЗ передбачають національні витрати на освіту, проведення НДДКР і розробку програмного забезпечення [54]. Так, для створення замкнутого циклу забезпечення функціонування ЕЗ у країні пропонується додати процес інвестування як необхідний до складу процесів, в яких приймають участь знання. Тобто процес інвестування повинен відбуватися як цілеспрямовано у людський капітал, так і через фінансування об'єктів, які беруть участь у виробництві та розповсюдженні знань – науки та ІКТ.

Важливість цього процесу підкреслюється у дослідженні ОЕСР, яка визначає взаємозв'язок між процесами інвестування в знання та зростанням макроекономічних показників країни – «зростання інвестицій в знання відбувається такими ж темпами, як і зростання ВВП» [55]. Тобто інвестування в ЕЗ сприяє зростанню економічного розвитку країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже на основі проведеного дослідження запропоновано авторське визначення ЕЗ, яка представляє собою тип постіндустріальної економіки, який складається з процесів виробництва, нагромадження, використання, поширення знань та інвестування в них, що сприяє людському розвитку в країні та росту її рівнів конкурентоспроможності та інноваційності. Це визначення відрізняється від інших тим, що воно містить повну комбінацію процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ в країні. До цього переліку додано важливий і необхідний процес інвестування у людський капітал, науку та ІКТ, без якого країна не зможе забезпечити та прискорити існування ЕЗ. Також наведене визначення акцентує увагу на комплексні результати, які отримає держава в результаті функціонування ЕЗ, а саме на людський розвиток, зростання конкурентоспроможності та інноваційності.

Таким чином, у статті було виявлено основні підходи до визначення категорії ЕЗ, згруповано існуючі погляди на результати від її функціонування та розкрито необхідне підґрунтя для її існування та розвитку у країні. Зроблено аналіз процесів, в яких приймають участь знання для забезпечення функціонування ЕЗ у країні. При цьому визначено, що основними такими процесами виступають виробництво, нагромадження, використання, поширення знань та інвестування в них. Встановлено, що без процесу інвестування в основні компоненти ЕЗ (науку, освіту та ІКТ) та людський розвиток неможливо досягти високого рівня у міжнародних рейтингах по ЕЗ, конкурентоспроможності та інноваційності. У результаті дослідження наведено авторське визначення категорії ЕЗ, яке ґрунтується на чіткому визначенні процесів, в яких приймають участь знання для функціонування ЕЗ в країні. Саме тому подальші дослідження мають бути спрямованими на знаходження місця ЕЗ в постіндустріальній економіці та його обґрунтування з визначенням характерних ознак.

Список літератури

1. Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Electronic resource] – Mode for access: http://eunec.vlor.be/detail_bestanden/doc014%20Europe%202020.pdf.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Перевод с англ. М.: Academia, 1999. – 956 с.
3. Друкер П.Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества. – М: Вильямс И.Д., 2007. – 336с.
4. Machlup F. The Economics of Informations and Humen Capital. Princeton, 1984. – 665 p.

5. Хайек Ф.А. Индивидуализм и экономический порядок / Ф.А. Хайек – М.: Россия, 2001. – 394 с.
6. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития: Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й.А. Шумпетер – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.
7. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань / В. Геєць // Економіка України. – 2004. – №4. – С. 4-14.
8. Семиноженко В. Доктрина економіки знань (Проект) / В. Семиноженко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.semynozhenko.net>.
9. Федулова Л.І. Концептуальні засади економіки знань / Л.І. Федулова [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ief.org.ua/Arjiv_ET/Fedulova208.pdf.
10. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США: пер. с англ. – М.: Прогресс, 1966. – 462 с.
11. Дорошенко О.С. Економіка знань – базис економічного зростання та економічного розвитку країн / О.С. Дорошенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Випуск 17. – Частина 1. – № С.27-31.
12. Штангрет А.М. Економіка знань як пріоритетний напрямок розвитку світової економіки / А.М. Штангрет // Економічний вісник університету : наук. журнал в галузі економ. наук. – Переяслав-Хмельницький. – 2012. – № 19/1. – С. 7-9.
13. Рак Н.Е. Економіка знань: сутність та фактори управління знаннями / Рак Н. // Регіональна економіка. – 2009. – №3. – С. 224-232.
14. Мамалуй О. О. Нова економіка: складові її становлення / О. Мамалуй // Збірник наукових праць. Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ, – 2008. – Випуск 236. – Том ІV. – С 928-934.
15. Яковенко Л.І. Інноваційний характер економіки знань / Л.І. Яковенко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – № 2. – С.141-145.
16. Мельник Л.Ю. Еволюція наукових уявлень про економіку знань / Л.Ю. Мельник // Збірник наукових праць учених та аспірантів «Економічний вісник університету». – 2015. – № 26/1. – С.37-42.
17. Іванов Ю. Б. Розвиток регіонів України в умовах формування економіки знань: монографія / Ю. Б. Іванов, В. Ф. Тищенко, В. М. Остапенко. – Х.: ВД «Інжек», 2012. – 349 с.
18. Тищенко В. Ф. Економіка знань як актуальна основа сучасного розвитку України та її регіонів : монографія / В. Ф. Тищенко. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2014. – 272 с.
19. Дороніна М. С. Роль держави у формуванні економіки знань / М.С. Дороніна // Проблеми економіки. – 2013 – № 1. – С.43-48.
20. Фомішин С.В. До визначення сутності та категоріального апарату економіки знань / С.В. Фомішин, Ю.В. Ярченко // Таврійський науковий вісник. – 2013. – № 84. – С. 394-400.
21. Organization for Economic Cooperation and Development. The Knowledge-Based Economy. – OECD/GD (96) 102. – Paris. – 1996.
22. Chen D. H. C, Dahlman C. J. The Knowledge Economy, the KAM Methodology and World Bank Operations // The World Bank Washington DC 20433. October 19. – 2005 [Electronic resource]. – Access Mode: http://siteresources.worldbank.org/KFDLP/Resources/KAM_Paper_WP.pdf.
23. Колот А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія / А. М. Колот. – К.: ХНЕУ, 2010. – 251 с.
24. Геєць В.М. Про характер перехідних процесів до економіки знань / Геєць В.М. // Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / під заг. Ред. А.П. Гальчинського, С.В. Львовчкіна, В.Л. Семиноженка. – Г.: Влада, 2004. – 261 с.

25. Далман К. Цели и задачи Партнерства для развития информационного общества в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://prior.russia-gateway.ru/about/goals/>.
26. Захаров Н.П. Управление социальным развитием организации / Н.Л. Захаров, А.Л. Кузнецов, ИНФРА-М. – 2006. – 263 с.
27. Кондаурова І. О. До індустріальної економіки до економіки знань / І. О. Кондаурова, О. М. Хаснутдінова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4. – Т. 1. – С.235-238.
28. Корнеева Т. М. Державна політика у сфері економіки знань. Авт. дис. на зд. наук ст. к. е. н. – Київ, 2010. – 28 с.
29. Воронкова А. Е., Бабенко М. К. Дослідження підходів до визначення поняття «економіка знань»// Економіка, Менеджмент Підприємництво. – №23(11). – 2011. – С. 66-74.
30. Візіренко С. В. Генезис понятия «экономика знаний» // Сталий розвиток економіки. – 2012. – №2. – С. 44-49.
31. Ястремська О. М. Інноваційна економіка. Конспект лекцій / О. М. Ястремська, Д. О. Ріпка. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2009. – 72 с.
32. Носань Н.С. Економіка знань: сутність, перспективи і розвиток в Україні / Н.С. Носань// Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №5(119). – С. 12-19.
33. Проект Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT2490.html.
34. Кацура С.Н. Становление инновационной системы в Украине: национальный и региональный аспекты: моногр. / С.Н. Кацура; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2011. – 504 с.
35. Андрощук Г.А. Прогнозирование инновационной деятельности на основе анализа активности глобальных фирм / Г.А. Андрощук // Проблемы науки. – 2006. – № 5. – С. 40-47.
36. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Пер. с англ. / Э.Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 669с.
37. Tomas M. J. Innovation, investment, and Unbundling / Th. M Jorde, J.S. Sidak, D.J. Teece. – September, 1999.
38. Білоцерківець В. В. Нова економіка: сутність та генеза / В. В. Білоцерківець, А. В. Ляшенко. – Дніпропетровськ: Січ, 2007. – 221 с.
39. Гринюк К.П. Вопросы становления экономики знаний: Учебное пособие. – Курган: Изд-во Курганского гос.ун-та, 2011. – 80с.
40. Сафиуллин А.Р. Производство и распространение знаний в «Умной» экономике // Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.nauteh-journal.ru/index.php/en/---ep12-02/397-a>.
41. Чупин Р.А. Классификация, распространение и производство знаний в мировой экономике: теоретическое обобщение / Р. А. Чупин // Образование и наука. – 2013. – № 6 (105). – С. 17-31.
42. Марченко О. С. Інтеграція знань у системі: наука, освіта, виробництво / О. С. Марченко // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації: зб. наук. ст. учасн. П'ятої Всеукр. наук.-практ. конф. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава : АСМГ, 2013. – С. 59-63.
43. Подлужна Н.О. Обґрунтування ролі знань в ефективному управлінні підприємством // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 5. – Донецьк, ДонНТУ, 2014. – С.48-59.

44. Дучинська Н. І. Нагромадження капіталу в суспільному відтворенні трансформаційних економік Спеціальність 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. – Київ, 2008. – 32 с.
45. Швець І.Б. Оцінка нагромадження людського капіталу на промислових підприємствах / І.Б. Швець, С.В. Позднякова. – Донецьк: ДонНТУ-Норд-Пресс, 2011. – 172 с.
46. Федотова Ю.В. Теоретичні засади реалізації принципів смарт-економіки шляхом формування високотехнологічних кластерів / Ю.В. Федотова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – №4. – С. 31-35.
47. Кияк Б.Р. Проблеми перехідного періоду науково-технологічної сфери в Україні та програмні підходи до їх розв'язання // Законодавче забезпечення розвитку реального сектору економіки: науково-практичне видання / Заг. ред. В. І. Сергієнка. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. – С.100-111.
48. Гончаренко М. Л. Инвестиции в человеческий капитал как фундамент становления экономики знаний / М.Л. Гончаренко // Бизнес-информ. – 2009. – № 11(2). – С.121-122.
49. Квасній Л.Г. Розвиток економіки знань як безперервний процес інвестування у людський капітал / Л.Г. Квасній, О.Я. Щербан // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – №767: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 206-211.
50. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки [Текст]: монографія / О.А. Грішнова. – К.: Знання, 2001. – 254 с.
51. Антонюк В.П. Соціально економічні аспекти формування людського капіталу в Україні / В.П. Антонюк [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11662/11-Antonuk.pdf?sequence>.
52. Колот А. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 4. – С. 4-9.
53. Захарова О.В. Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка, планування: монографія / О.В. Захарова. – Донецьк: «ДВНЗ ДонНТУ», 2010. – 378 с.
54. Science, Technology and Industry Scoreboard 2005. P.: OECD, 2005. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/9205071e.pdf?expires=1485774181&id=id&accname=guest&checksum>.
55. OECD Science, Technology and Industry: Scoreboard 2007 Edition [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.oecd.org/sti/oecdsciencetechnologyandindustryscoreboard2007.htm>.